

ПРОФ. ДР РАДМИЛА МАРИНКОВИЋ

СВЕТОСАВСКА БЕСЕДА, одржана 27. 01. 1994.

Српски Педагошки музеј није могао изабрати прикладнијег патрона и заштитника свога рада од првог српског просветитеља Светога Саве, нити одабрати погоднији дан за његово прослављање. Јер од вајкада ово је дан када се прослављају ”Живот и подвизи” Светога Саве, који је на данашњи дан 1235. године преминуо у бугарском царском граду Трнову, враћајући се са свог дугог и напорног, државничког и ходочасничког пута по Светим Земљама – Палестини, Египту, Сирији, по Малој Азији, које, како песник каже, ”слично сунцу или као крилат са усрдношћу обиђе”, чиме је своје крхко тело, измождено испосничким трудovima још из младосних дана, исцрпео до краја, ношен службом Богу и намером да православном васељеном пронесе име свога српског отачества и прослави свој род.

Штавише, српски Педагошки музеј има право и дужност, научни и патриотски задатак да обнавља сећање на утемељивача српске просвећености, Растка – Саву Немањића, Светога Саву, јер својим позивом највише научне установе која сабира и чува српску педагошку традицију, треба и мора да чува од заборава Савино дело и да га приближава новим генерацијама. Јер – само оно што познајемо, само то и имамо!

Као што је у свему што је радио упамћен као оснивач и зачетник, Свети Сава је то и у области просвете и школства. Као главну карактеристику којом га уписују у књигу светих људи, Савини први биографи истичу управо ту димензију његове личности. По Доментијану Свети Сава је ”преподобни отац наш и богоносни наставник све српске земље и поморске, архиепископ Сава”, а по Теодосију он је ”Свети отац наш Сава, први архиепископ и учитељ српски”.

Свети Сава је учитељ целим својим бићем и животом, али истовремено, он је и непрекидни ученик. Учећи друге учио је и себе; уздижући себе уздизао је и своје отачество на већу духовну висину.

Просвећивањем у најширем смислу мора се схватити укупан рад Светог Саве на упућивању српског народа у складан религиозни живот и укључивање у хришћанску културу. Радио је то на два начина – личним примером и учењем других.

”Као што видите да ја чиним, радите и ви” – библијска је порука Великог Учитеља својим ученицима. Овај принцип имитовања, поучавања кроз пример, главни је дидактички метод средњег века. Њиме су инспирисани писци животописа светих, хагиографи, а држао га се и сам Свети Сава у својим делима. Чак и кад не учи речима, учитељ својим поступцима поучава. Он је наставник јер ”наставља” људе на добри пут, упућује их исправним стазама. У том

смислу Свети Сава свога оца Немању, Светога Симеона, назива "учитељем и наставником". А велики дидактичари српског средњег века, Доментијан и Теодосије, пружили су својим биографијама Светога Саве најчистији пример наставника хришћанског живота и понашања, учитеља православне духовности и моралности, парадигматичку слику Хришћанског идеала.

Али, просветитељски рад Светога Саве одвијао се и у сасвим одређеним, конкретним облицима, у више области учитељског деловања, везаних са његовим организовањем црквених, па тиме и школских институција. И то је радио целог живота, почев од оснивања и уређења једног манастира до стварања комплетног система школа у српским земљама.

Почео је, дакле, у Хиландару. Сабравши монахе у новооснованом манастиру, монах Сава морао се старати за њихово образовање. У типичима, који одређују како ће се живети и радити у монашкој обитељи, он је учио ново братство монашком реду и правилу. Читан сваког месеца свим монасима, типик остаје упамћен, те представља уџбеник монашког живљења. Иако је преведен са грчког, Хиландарски типик је дело Светог Саве, који је сам одабрао грчки узор, изменио га и адаптирао према својим схватањима. Хетерогени састав првих монаха, Савине ученике у Хиландарској школи требало је обавестити о новијој српској историји, о ктитору Немањи и његовом пореклу и владавини, о историји настанка самога Хиландара. Та обавештења садржавале су аренге – уводи Хиландарских оснивачких повеља, Немањине и Стефана Првовенчаног, које су у каснијим читањима престајале да буду актуелни дипломатички и политички списи и претварале се у историографију, уџбенике српске националне историје.

Свети Сава је оснивач и књижевне школе у Хиландару. У њој се проводи смишљен план на одгајању ученог књижевног круга. Поред уобичајеног и обавезног рада на умножавању потребних богослужбених, теолошких и дидактичких списа, преводе се и адаптирају грчки извори, рад који могу да воде само образовни људи, вични перу. За потребе Хиландарске школе Свети Сава је спровео језичку и правописну реформу и уједначио је дотле нејединствену српску језичку праксу. Неке специфичне карактеристике књижевног поступка који се негује у Хиландарској школи могу се уочити према сачуваним текстовима. То су – поштовање грчких узора до детаља, верност оригиналу, али истовремено и суптилна вештина прерађивања, како би се у истом спољном облику исказала нова садржина, коју захтева увођење оригиналне српске тематике. Традиционализам се испољава и у чувању свега што је о једној теми написано уграђивањем у нови текст, као и указивање на интерполацију тиме што ће се поновити мисао и реченица која је убаченом тексту претходила.

Иако у уводу и закључку Карејског типика Сава понавља облике дотадашње књижевне праксе неговане у Србији, при успостављању светачког култа св. Симеона он ће отварати нову фазу у развоју српске књижевности састављајући канонске списе, похвалу и службу, по свим правилима писања тих жанрова у византијској књижевности, а којих дотле у српској књижевности није било. Већ у овој првој својој књижевној школи Свети Сава се са својим сарадницима бавио и кључним питањем књижевног стварања – поетиком. У типичу за Карејску ћелију, коју је наменио ученим монасима за размишљање и писање, он је одредио да се Псалтир мора у целини

прочитати свакога дана. Тиме је "наставио" српске писце оним смером који води ка песничком и идејном језику велике псалтирске поезије. Током следећих векова Карејска ћелија ће бити књижевна радионица највећих српских писаца, а псалтирска поетика омогућила је брз и врло висок успон српске књижевности.

Са оваквим искуствима Свети Сава је потом у Студеници, као њен игуман и архимандрит, деловао више од десет година. Преносећи у Студеницу, а онда и у све српске манастире, "сваки образ Свете Горе", он је и овде организовао школу која је имала основне карактеристике Хиландарске школе. Али исто тако, она се свесно прилагођавала дотадашњој пракси негованој у Србији као и захтевима домаће историјске ситуације. Типик је прилагођен, без великих измена, језичка реформа се уграђује у Студеничку школу, али за братство, које је у целини српско, као и за народ, у првом реду за властелу која ће присуствовати црквеним свечаностима и слушати оно што се чита о ктитору Немањи и о оснивању Студенице, Сава је саставио опширан Немањин животопис "Живот господина Симеона", у коме ће разашњавати историјску појаву свога оца, његово државничко деловање и политички тестамент, али и тежњу ка смирењу у монашкој осами и духовном животу. Тиме је удбеник националне историје знатно проширен, а конкретним чињеницама из Немањиног живота дата је дубина једног смисленог деловања у духу више истине, које учи, "наставља на добар пут" како духовнике тако, можда још и више, српску властелу, пометену недавним братоубилачким ратом. Студеничка школа је, уз то, морала много више да води рачуна о ранијој српској књижевности, која је неговала жанр историје манастира кроз приказ односа патрон-китор-братство, као и литературу стварану око двора, у облику ратничких и дворских прича, повеља, прогласа. Елементи тих жанрова уграђују се сада у нове текстове Студеничке школе, што сведочи о јакој традицији тог жанровског система у ранијем српском књижевном искуству.

Просветитељски рад Светог Саве у Студеничком раздобљу проширује се не само деловањем у другим српским манастирима, него и практичним учитељским радом у српском народу. Свети Сава путује по целој земљи, обилазећи и најзабаченије крајеве, шири основе правоверја, тако потребног народу који је губио веру у моралне вредности. Док је кроз књижевни рад, животописом Студеничког ктитора Немање – Симеона пружао литерарни пример узоритог живљења, овим својим непосредним деловањем доказивао је Свети Сава вредност личног примера. Снагом своје духовности и родољубља, мирењем завађене земље, уздигао се као морална снага која улива веру у правду и правичност. А таквима се верује, њихов пут се следи.

Признањем самосталности српске цркве и добијањем архиепископског чина 1219. године, Свети Сава оснива српску архиепископију са седиштем у манастиру Жичи. Отада ће деловати у њој и из ње. У Савином наставничком раду наступа период Жичке школе. Српска црква је организована на основама законика званог Крмчија или Номокакон. Тај велики зборник црквеног и грађанског права, којим се обезбеђује сагласје између цркве и државе као равноправних партнера у вођењу земље, постао је удбеник српског права. Састављен од делова из више сличних правних кодекса византијског права, Крмчија је дело Светог Саве који је вршио избор и уносио своје допуне, неопходне за српску стварност. Али, превоз-

ђење је, поред Савиног удела, дело и његових ученика, спреманих у Хиландарској и Студеничкој школи. Цела територија српске државе покривена је тада црквеном организацијом. Основано је десет епископија: Призренска, Липљанска, Хвостанска, Топличка, Рашка, Моравичка, Дабарска, Будимаљска, Зетска и Хумска, на челу са једанаестом, Жичком, која је архиепископија. Десеторицу својих најбољих ученика Свети Сава је хиротонисао за епископе и, снабдевши их потребним књигама из архиепископске писарнице, чиме је засведочена њихова исправност, а у првом реду Номоканоном, упутио је свакога у своју епархију.

Уз епископије одмах су настале школе за образовање стручног свештеничког кадра, потребног огромном броју парохија које су тада установљене. Те су школе морале имати ранг виших богословских школа, док је Жичка школа при архиепископији била највиша, и одговарала би нивоу теолошког факултета. За овај велики наставни посао, Сава је дотле, у Студеничкој школи највероватније, припремио велики број учених монаха. Нису сачувани подаци о програму и начину извођења наставе у овим српским школама, али садашњи учени теолози имају могућности да га дефинишу аналогijом са сличним православним училиштима. А о нивоу учености која се у Савиним школама тада стицала, непосредно говори ученост Савиног "последњег ученика" Доментијана, великог теолога, историчара, ретора и песника, који се управо у ово време морао образовати у архиепископској Жичкој школи.

Из овог периода живота Светог Саве није сачуван ни један његов текст, али су зато биографи Доментијан и Теодосије у својим интерпретацијама донели више његових беседа, говорених у највећем броју управо у време његовог архиепископског деловања. Нашој науци предстоји тежак и одговоран, али и захвалан рад да се из ових интерпретација издвоје Савини оригинални текстови, који би сведочили о његовим теолошким погледима и његовој догматици. Сава је писао беседе и у Студеници, али се оне односе на стварање и славење Немањиног култа. Жичке беседе су мање реторичне, оне излажу основе догматике, учење о правој вери, о историји хришћанске цркве, о значају епископских дужности, о хришћанском животу уопште. Све су једноставне, логичне, приступачне. Показују умеће да се висока теологија искаже разумљивим начином. У њима нема реторике ни жеље за украшавањем, ни самодопадљивости која често смета ученим реторима. У свом беседничком поступку Свети Сава је, очигледно, поступао као наставник и учитељ, као добар педагог. Он жели да поучи. Његове беседе су тако и схваћене, па и носе назив "поученије".

Пред крај живота, Свети Сава је предузео два велика и тешка путовања по Светим Земљама. Водио је са собом и своје ученике, међу њима и Доментијана. Већ стар и веома учен, на овим путовањима Свети Сава је научио много нових ствари о земљама, људима, о вери, о историји. Сва је та нова знања делио са својим младим пратиоцима и настављачима. Али, Свети Сава је тада по огњиштима хришћанске културе ширио знање о својој земљи и њеним људима, о њеним верским питањима и историји. А зидајући српске цркве отварао је нове школе у којима ће се српска мисао оплођивати великим достигнућима православног Истока.

И на самртној постели, у Трнову, давао је последња поученија својим вољеним ученицима.

Био је за њих, а и за нас је, најдражи српски учитељ.